

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 16. марта 2016. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мастер Ана Ранђеловић предала под насловом *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 16. марта 2016. године.
2. Састав Комисије:
  1. Ментор: др Александар Милановић, ванредни професор за ужу научну област Српски језик (историја српског језика); изабран у звање ванредног професора 11. марта 2014. године, запослен на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  2. др Божо Ћорић, редовни професор (у пензији) за ужу научну област Српски језик (историја српског језика); изабран у звање редовног професора 18. октобра 1995. године; запослен на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  3. др Рада Стијовић, научни саветник у области хуманистичких наука за ужу научну област Српски језик и књижевност; изабрана у звање научног

саветника 25. фебруара 2015. године; запослена у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности;

4. др Исидора Бјелаковић, доцент за ужу научну област Српски језик (историја српског језика); изабрана у звање доцента 16. новембра 2012. године; запослена на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Ана З. Ранђеловић
2. Датум и место рођења: 16. X 1985. године, Савски венац, Београд
3. Датум одбране, место и назив мастер рада: 30. IX 2010, Филолошки факултет Универзитета у Београду, *Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића.*
4. Звање мастер стекла је из области дијакхронијске дериватологије српског књижевног језика.
5. Биографија: Ана Ранђеловић је рођена 16. 10. 1985. године у Београду, где је завршила основну школу и Прву београдску гимназију. На Филолошком факултету Универзитета у Београду (група *Српски језик и књижевност*) дипломирала је школске 2008/2009. године, а на истом факултету је 2010. завршила мастер студије (смер *Српски језик*), одбранивши рад под насловом *Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића*, под менторством доц. др Александра Милановића.

Од 2011. године ради у звању истраживача-приправника, а од 2013. у звању истраживача-сарадника, на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* Института за српски језик САНУ.

Учествовала је на неколико међународних и домаћих научних скупова и објавила је више научних радова из области историје српског књижевног језика, дериватологије и лексикологије.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ЈЕЗИКОСЛОВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА КОД СРБА У 19. ВЕКУ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација Ане Ранђеловић има 478 страница и садржи седам поглавља, која су даље подељена на потпоглавља: 1. Увод (О појмовима терминологија и термин; О појмовима језикословље и лингвистика; Језичка испитивања до 19. века; Језичка испитивања у 19. веку; Предмет, корпус, циљеви и методолошки оквир истраживања; Досадашња истраживања језикословне терминологије) (стр. 1–27); 2. Општа језикословна терминологија (Општи термини који се односе на језик и научне дисциплине које се њиме баве; Термини за језикословне поддисциплине; Термини за приручнике о језику; Термини за језичке стручњаке; Закључне напомене о општој терминологији) (стр. 28–82); 3. Графијска и фонетско-фонолошка терминологија (Термини за графијске системе; Општи термини за графеме (одн. слова) и гласове; Подела гласова и графема (одн. слова); Термини за говорне органе; Термини за појам слог; Закључне напомене о графијској и фонетско-фонолошкој терминологији) (стр. 83–151); 4. Акценатска терминологија (Термини за акценат и његове врсте; Закључне напомене о акценатској терминологији) (стр. 152–196); 5. Морфолошка терминологија (Термини којима се именују променљиве и непроменљиве врсте речи; Термини за именице и њихове врсте; Термини за придеве и њихове врсте; Термини за бројеве и њихове врсте; Термини за заменице и њихове врсте; Термини за глаголе и глаголске облике; Термини за прилоге; Термини за предлоге; Термини за везнике; Термини за узвике; Закључне напомене о морфолошкој терминологији) (стр. 197–376); 6. Синтаксичка терминологија (Термини за главне реченичне конституенте; Термини за споредне реченичне конституенте; Закључне напомене о синтаксичкој терминологији) (стр. 377–393); 7. Закључак (стр. 394–431). Након ових поглавља следе Извори (стр. 432–443), Литература (стр. 444–459), Прилог – узбучени списак анализираних термина (стр. 460–474), Биографија (стр. 475), Изјава о ауторству (стр. 476), Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада (стр. 477) и Изјава о коришћењу (стр. 478).

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мср Ане Ранђеловић заснована је на богатој грађи која је ексерпирана из релевантне лингвистичке србистичке литературе из 19. века. Анализи ове грађе кандидаткиња је приступила након што је израдила опсежан теоријско-методолошки оквир за проучавање језикословне (лингвистичке) терминологије. Специфичност овог лексичког слоја повезана је са специфичношћу књижевнојезичке епохе, будући да се током 19. века прешло из првобитне фазе конкуренције књижевнојезичких норми у фазу нормирања тј. кодификовања и прихватања вуковског књижевног (стандардног) језика. Тако се одраз књижевнојезичких превирања директно може сагледати и у термилошким променама које су водиле стабилизацији језикословне терминологије, до чега је дошло тек крајем 19. века.

У уводу Ана Ранђеловић полази од дефинисања појмова *терминологија* и *термин*, стављајући акценат на њихово одређење у србистици. Потом се у релевантној славистичкој литератури сагледава и однос између појмова *језикословље* и *лингвистика*, и нуди аргументација за селекцију другог термина као доминантног у тези. Као неопходан оквир за истраживање дат је преглед језичких испитивања код Срба у 19. веку јер је терминологија представљала (и представља) директан одраз тадашњих теоријско-методолошких поставки првенствено у граматици (морфологији и синтакси), али и у другим лингвистичким дисциплинама: општој лингвистици, (орто)графији, фонетици, фонологији, акцентологији. Позивајући се на релевантну литературу, ауторка је успела да у синтетичкој форми издвоји кључне правце развоја језикословне теорије и кључне методолошке промене, као и круцијални допринос српских институција, али и појединаца, тој еволуцији филологије и лингвистике након овог синтетичког прегледа, ауторка дефинише предмет, корпус, циљеве и методологију истраживања. Као предмет истраживања исправно је издвојен предстандардни и стандардни лексикон у граматикама, уџбеницима и кључним радовима (научним, публицистичким и есејистичким) са језикословним садржајем. Ваља истаћи примену добрих вредносних критеријума при селекцији корпуса, а они су проистекли из добре анализе постојеће литературе. Селекција радова је дала добре резултате, и заиста се може истаћи да ниједно значајно лингвистичко име међу ауторима у корпусу није прескочено. Вредност рада

представља и селекција истраживачких техника које су наведене у уводу (преглед и ексцерпција корпуса, класификација и анализа термилошке грађе, реконструкција основног облика термина и његова транскрипција). Ваљано је истакнут и примарни циљ рада: „да се системски прикупи и опише језикословна термилошка грађа, што представља неопходну базу на основу које би се могао саставити речник језикословних термина у 19. веку”. Наравно, циљ рада био је и да се опише развој лингвистичке (језикословне) терминологије и уоче законитости у њој, и то у контексту конкуренције и коегзистенције различитих књижевнојезичких идиома (рускословенског, руског, славеносрпског, доситејевског, вуковског). Стога је са пуно разлога акцента стављен и на семантички проблем синонима и деривациони проблем творбених дублета у оквиру термилошког система. Уводно поглавље завршава се исцрпим историјатом питања, тј. прегледом досадашњих истраживања језикословне терминологије, и то поглавље представља одличну карику са централним делом дисертације.

Средишњи део рада чини пет поглавља рада: Општи језикословни термини, Графијска и фонетско-фонолошка терминологија, Акцентска терминологија, Морфолошка терминологија и Синтаксичка терминологија. Према релевантним лингвистичким критеријумима, описана је и класификована термилошка грађа, а свако поглавље завршава се синтетичким закључком о тенденцијама. Посебно ваља истаћи корекције које је ауторка вршила у односу на досадашња сагледавања ове терминологије, како на семантичком тако и на деривационом плану. Многи термини први пут су регистровани, многим је редефинисано значење или творбени модел. Због преобимности грађе, ауторка је била приморана да део примера одстрани из рукописа дисертације, али ће обједињена грађа у речнику несумњиво представљати велики напредак српске лексикографије.

Кључно поглавље рада је Закључак, који и обимом и захватом превазилази традиционална завршна поглавља. У њему се не налази само синтеза свих претходно извршених анализа, тј. сабирање свих микрозакључака из претходних поглавља, већ се износе и сви прецизни показатељи промена и стабилизације у језикословном термилошком систему. И ово поглавље, као и претходна, прате прегледни и информативни графикони и табеле, који олакшавају сагледавање и

лингвистичких и статистичких анализа, из који сазнајемо да су научно обрађене чак 1.092 термилошке јединице, од чега више од 90 процената чине именице и именичке синтагме. Битан је и податак да више од 70 процената термина чине синтагме. Термилошка грађа закључно се класификује и по другачијим критеријумима у односу на оне изабране у средишњем делу рада, нпр. према пореклу (термини домаћег порекла, термини страног порекла, славеносрбизми) и сл. Све класификације пропраћене су и у закључку бројним примерима, добро презентираним кроз табеле. Са пуно разлога тек у закључку је истакнут и синтетички поглед на конкуренцију творбених форманата, који добро репрезентују непреврелу књижевнојезичку ситуацију и њену стабилизацију (кристализацију) крајем 19. века. Добро је анализирано и кроз одговарајући графикон и табеле представљено семантичко варирање тј. трансформација унутар термилошког лексикона, као што је и ваљано мотивисан висок степен синонимије и творбене дублетности, који су сагледани и синхронијски и дијахронијски. Коначно, исправно се закључује да се савремени лингвистички лексикон знатно разликује од некадашњег, те да је тек нешто више од 17 процената термина који су остали неизмењени од 19. века до данас.

После Закључка следе обимни спискови извора и литературе, а као користан прилог и узбучени списак анализираних термина. Овај списак могао би послужити и као полазна основа за планирани дијахронијски термилошки речник.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. **Ранђеловић 2014а:** Ана Ранђеловић, „Маргинализација у језикословној терминологији код Срба у 19. веку”, Зборник са научне конференције *Језик, књижевност, маргинализација*, Ниш, 471–486.
2. **Ранђеловић 2014б:** Ана Ранђеловић, „Лексика у *Искусном подрумару* Захарије Орфелина”, Зборник са V научног скупа младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, књ. 1, Крагујевац, 127–138.

- 3. Ранђеловић 2014в:** Ана Ранђеловић, „Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића”, *Наш језик*, XLV/3–4, Београд, 89–104.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Лексичко-семантичка и творбена анализа језикословне терминологије код Срба у 19. веку показала је да се у анализираном корпусу јавља прилично разуђен и шаренолик систем термилошких јединица. Основни механизми којима се конституисао језикословни термилошки систем код Срба у 19. веку подразумевали су позајмљивање (уз често делимично или потпуно посрбљавање) и стварање нових термина творбом или калкирањем, уз спорадичну терминологизацију лексема из општег лексичког фонда.

Међусобним поређењем термина на основу стања затеченог у представљеном корпусу утврђена су четири основна правца развоја српског језикословног термилошког система. Ови правци, међутим, нису јасно временски омеђени, већ постоје напоредо и каткад се преплићу.

У првим деценијама 19. века констатован је велики утицај руске и рускословенске језикословне терминологије. Под утицајем руских и рускословенских граматика, приметна је знатна рускификација језикословне терминологије код Срба, посебно у делима А. Мразовића, П. Соларића, М. Видаковића, Д. Милаковића и Ј. Поповића.

Процес посрбљавања руске и рускословенске језикословне терминологије заузима централно место у развоју метајезика ове научне дисциплине. Започео је ступањем Вука Стефановића Караџића на српску филолошку сцену, а наставили су га и други српски језикословци до 60-их година 19. века (И. Захаријевић, Ј. Балугџић, К. Цукић, аутори *Мале србске граматике*, В. Вујић итд.).

У завршној фази развоја језикословног метајезика код Срба, која обухвата период од 60-их година до краја 19. века, уочено је потискивање славенизама у термилошком систему језикословља и креирање термина домаћих порекла углавном помоћу творбе речи. У овој фази посебно су се истакли Ћ. Даничић, Ј. Илић и Ј. Бошковић. Илићева граматика одликује се високим степеном пуризма и већина његових термилошких решења није прихваћена код осталих аутора (изузевши термин *именица*, који се неправедно приписује Ј. Бошковићу). Даничићеве и

Бошковићеве термилошке идеје углавном су прихватили и Ј. Живановић, Ђ. Магарашевић, С. Новаковић и Љ. Стојановић, те је закључено да језикословни терминосистем код Срба почиње да се устаљује од 60-их година 19. века.

Осим стварања нових термилошких јединица домаћег порекла, у завршној фази развоја језикословне терминологије код Срба у 19. веку уочено је, пре свега у Даничићевим, Живановићевим и Новаковићевим делима, појачани прилив интернационализама, углавном у области морфолошке терминологије (нпр. *аорист*, *инфинитив*, *прономен*, *супстантив* итд).

Степен семантичке трансформације унутар анализираног термилошког регистра прилично је низак. Од укупно 1.092 анализираних термилошких јединица, свега 31 (2,75%) доживљава семантичку трансформацију, док 1.061 термин (97,25%) бележи по једно термилошко значење. У раду је истакнуто да су међу терминима који се одликују семантичким варирањем најбројнији они чија је семантичка трансформација заснована на метонимији. Тако је, на пример, основно значење термина *граматика* у 19. веку 'грана језикословне науке која утврђује језичке законе и систематизује језичке елементе и појаве', из којег се развијају два метонимијска значења – 'уџбеник из те науке' и 'школски предмет у коме се изучава та наука'.

Висок степен присуства синонимије и дублетних термилошких облика, на који указују табеле представљене у закључним напоменама у оквиру сваког поглавља, присутан је међу терминима у различитим временским периодима, нпр. *имја сушствителноје* (1811) – *име сушствително* (1814) – *име сушствително* (1838) – *име сушствително* (1838) – *сушствително* (1845) – *самоставна ријеч* (1850) – *име* (1850) – *именица* (1860) – *супстантив* (1876), како у оквиру текстова различитих аутора, тако и у језикословном опусу истог аутора (нпр. код Ђ. Даничића *сушствително име* (1847) – *самоставна р(и)јеч* (1850) – *именица* (1864) – *супстантив* (1876), па чак и у истом тексту (нпр. *части р(и)јечи* – *части говора* – *части слова*, у граматици Ј. Поповића из 1843. године). Ова појава може се тумачити као знак нестабилности језикословне терминологије у 19. веку.

Поређењем добијеног језикословног термилошког регистра у 19. веку са стањем у савременој лингвистичкој терминологији може се запазити да се у проучаваном периоду највећи део термина у знатној мери разликује од савремених. Број термина који је у потпуности остао неизмењен релативно је мали – 191 термилошких јединица (17,49%), што представља нешто мање од петине од укупној

броја ексцерпираних термина. Највећи део грађе, нешто више од четири петине забележених термина, не одговара стању у савременој терминологији. У питању је 901 термилошка јединица (82,51%).

Као подстицај за даља истраживања истакнуто је проучавање терминологије из осталих језикословних дисциплина – творбе речи, лексикологије и лексикографије, стилистике, ортографије, дијалектологије, као и термина који се односе на језичке идиоме. Тако комплетирана анализа, према закључку Ане Ранђеловић, била би погодан извор за стварање речника језикословних термина код Срба у 19. веку. Концепција и израда оваквог речника допринела би, између осталог, и конструисању речника савремених лингвистичких термина, који постоје за велики број језика (руски, енглески, немачки, шпански, италијански, румунски итд.), али не и за српски.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Комисија позитивно оцењује докторску дисертацију мср Ане Ранђеловић. Истраживање је спроведено на богатој грађи, чија је анализа урађена компетентно и иновативно, модерним методолошким апаратом. Консултована је релевантна литература. Резултати истраживања приказани су аргументовано, убедљиво и јасно. Теми се приступа из угла историје језика, лексикологије, лексикографије и дериватологије (творбе речи), па ова докторска дисертација представља допринос свим наведеним научним дисциплинама. Посебан квалитет ове докторске дисертације представља њена дводелна структура – у првим поглављима дисертације грађа се описује и класификује, а у завршном делу она се обрађује дијахронијски на различитим нивоима (етимолошком, семантичком и граматичком), са циљем да се установе разлози са коначну селекцију и стабилизацију термина. За то је било неопходно анализирану грађу сместити у одговарајући књижевнојезички контекст, што је са успехом урађено. Ова два дела тезе захтевала су различите методолошке приступе, а сви су успешно примењени.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мср Ане Ранђеловић, Комисија предлаже да се кандидаткиња позове на усмену одбрану докторске дисертације *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку*.

На поједине пропусте и мање недостатке, који су уобичајени пратилац овако обимних истраживања, Комисија ће имати прилику да укаже на усменој одбрани дисертације.

Београд, 17. март 2016.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

---

1. Др Александар Милановић, ванредни професор

---

2. Др Божо Ћорић, редовни професор (у пензији)

---

3. Др Рада Стијовић, научни саветник

---

4. Др Исидора Бјелаковић, доцент